

çıkarmaya konu olan limanlar, gemiler, topraklar ve tabyalar ile Avrupalı güçler tarafından işgal ve sömürge paylaşımına konu olan ülke ve yer adları da bulunmaktadır.

Bu çalışma şunu göstermiştir ki, Osmanlı Devleti'nin belirlediği doğru strateji ve politikalar, İngiltere'ye karşı Mısır'ı kolay bir lokma yapmamıştır. Kendi çıkarlarını korumak için diplomasiyi etkin bir şekilde kullanan Osmanlılar, diplomatik misyonların başarısız olmasına rağmen, etkin bir dış politika stratejisi belirleme konusunda başarı sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti politika araçlarındaki kısıtlama ve dış politika önceliklerine rağmen, fiilen işgal altında bulunan Mısır üzerindeki haklarını uzun süre muhafaza etmeyi başarmıştır.

Muhammed Tandoğan

İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu

Ömer Türker

İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, 272 sayfa.

Eser, sırasıyla “Bilginin Mahiyeti”, “Nefsin Birliği” ve “Bilginin Kesinliği” sorunlarının ele alındığı üç bölümden oluşmaktadır. Eserin temel amacı, olabildiğince öznel olan nitelikli bilginin nasıl olup da tümel veya genel geçer olabildiğini, İbn Sînâ felsefesi özelinde ortaya koymaktır. Bunun için bilginin oluşum sürecinde yer alan bütün unsurlar tek tek ele alınmaktadır. Bu bağlamda XX. yüzyılın en önemli felsefi sorunlarından biri olan akıl, dil, bilgi ve hakikat arasındaki mümkün her türden ilişkiyi İbn Sînâ felsefesi üzerinden inceleyerek bu felsefeyi güncelleyen bir eserdir. İbn Sînâ metafiziğinin çağdaş felsefeye göre farklı ve otantik tarafı, tıpkı İlkçağ ve Ortaçağdaki diğer öncel ve ardıllarında da görülebileceği üzere, insanı nefis ve bedenden ibaret bir bilinçli varlık olarak tasarımıyarak nefis ve beden her birinin bilgi ve hakikate ulaşmakta katkısını vurgulamasıdır. İşin bu tarafının olabildiğince ruhçu (spritualist) ve çağdaş felsefenin sorunlarına uzak olduğu izlenimi uyanabilir. Ama İbn Sînâ metafiziğinin özgün yanlarından biri, çağdaş felsefede “zihin felsefesi” bağlamında tartışılan sorunlardan her birinin, olabilecek en derinlikli ölçekte ele alınıp çözümlenmiş olmasında kendini gösterir. Bu bakımdan eser, çağdaş bilim felsefesi ile zihin felsefesinin ortak sorunlarını İbn Sînâ felsefesine referansla incelemektedir.

Öncelikle kitabın adlandırmasındaki “metafizik” terimine aldanmamak ve bu terimi, metafizik bilgiyi mümkün bütün ön yargılardan bağımsız değerlendirmek gerekir. Çünkü bir varlık filozofu olarak İbn Sînâ, “varlığın daha İlkçağ’dan itibaren unutulduğu” iddiasını yalanlayacak şekilde, varlıktan hareketle bir varlıkbilim öngörmektedir ve bu amaçla varlığı mantıksallaştırmaktadır. Varlık mantıksallaştırılırken, bu anlamda matematiksel doğabilim de bu mantıksallaştırmanın aslında bir yönü olarak olgusallaştırmaktadır. İbn Sînâ önemli bir ayrımın farkındadır: İster duyulur ister akli olsun hakkında düşünülme istenen her şeyin, neyse o olmasını ve neyse o olarak anlaşılmasını sağlayan gerçeklik olarak “hakikatin” kavranması olduğunu bildiğince kişisel bir sorundur. Çünkü zihnin sınırları, dilin ve dünyanın sınırlarıyla sınırlanmıştır ve insan olmayı olgusallaştıran bedensel özelliklerden arınmadan mekân ve zamanın (ve bu anlamıyla insanın) üzerine çıkarak düşünmek ve konuşmak mümkün değildir. Bu dünyaya ait bir varlık olarak insanın elde ettiği bilgi, aslında bu dünyada var olmanın gereksinimlerini karşılamak üzere yapılan zihinsel soyutlamalardan başka bir şey değildir. Var olmanın bilinci nefse has ise de, bu var olmayı sağlayan büyük ölçüde bedendir. Bu nedenle nefis, her şeyi beden sayesinde duyumsar; ama anlamlandırma olarak düşünebileceğimiz zihinsel süreçlerin içerikleri, esasında duyulur âlemin ötesinde yer alan “faal akıl” tarafından bahşedilir. Kelâmcıların, Allah’ın her an yenilenen varlık vermesi olmaksızın meydana gelmesini olanaksız buldukları zihinsel yaratımlar, İbn Sînâ felsefesinde zorunlu varlık olarak kavranan Tanrı’nın varlık vermesinin bir aracı olan faal akıl tarafından idare edilir. Burada her türlü zihni faaliyet, doğrudan faal akılla, faal akıl ve üst akıllar aracılığıyla da zorunlu varlıkla ilişkilendirilmektedir.

Ömer Türker, eserinde bir bakıma realist, idealist ve sofist felsefelerin ortak insanî zeminlerini sorunlaştırmaktadır. Her türden bilginin yolu doğuştan gelenlerden veya sonradan yaşanılanlardan elde edilse de acaba realistlerin söyledikleri gibi gerçek bir dünya var mıdır, ya da idealistlerin söyledikleri gibi gerçek dünya zihnin sadece bir tasarımı olarak mı vardır; yoksa şüphecilerin (sofistler) iddia ettikleri gibi bilgiye konu olabilecek bir gerçeklik yok mudur? Elbette bütün bunlar son tahlilde insanın özbilincinde ve zihinsel süreçlerin varoluşsal durumlarında özel bir soruşturma sürdürüldüğünde işe yarar bir neticeye ulaştırabilir insanı. Ömer Türker, İbn Sînâ felsefesinin bir anlamda bu üç tavrı barındırdığını düşünmekte; nefisle beden arasındaki mümkün bütün ilişkileri, duyumsanan şeylerin mümkün akılsal içeriklerini de soruşturmanın esasına katarak incelemektedir. Bilginin toplumsallığının ve gündelik hayatta işlevselliğinin gözetilmesi ve hakikatin

oldukça kişisel bir merak olarak kavranması hem bilgiye olan saygının devamını temin etmekte hem de hakikatle ilişkili bir şey olarak inancın özelleşmesine zemin hazırlamaktadır. İbn Sînâ metafiziği realizm, idealizm ve sofizm arasında tekrarlanan tavırlarının sabitleştirilerek bütün imkânların tüketildiği bir varlıkbilimdir.

Ayrıca söz konusu üç ontolojik tavrın ötesinde kişisel olan hakikat tutkusuyla baş edemeyen bir insan için İbn Sînâ, tıpkı daha sonra Gazzâlî ve Fahreddin Râzî’de somutlaşarak tekrarlanacağı gibi, tasavvufî tavrı da insanın epistemik sürecine dahil eder. İbn Sînâ’ya göre, “Yakîn sana gelinceye kadar Rabb’ine kulluk et” (Hicr 15/99) âyetinde yer alan “yakîn”den kasıt, tıpkı tefsircilerde olduğu gibi, ölümdür; çünkü ölmeksizin nefsin bedenden bütünüyle arınmasına herhangi bir yol bulunmamaktadır. Fakat bu yakînî kavrayış olarak hakikate bu dünyada yakınlaşmak mümkündür. İbn Sînâ felsefesine göre bu dünyada hakikate en fazla yakınlaşanlar, önce peygamberler, sonra âriflerdir; filozoflar bu iki gruptan sonra gelirler. Böylece Ömer Türker, İbn Sînâ felsefesinde “müstefâd akıl” seviyesi olarak kavranan şeyde, bilgiyle donanmanın dışında özel olarak hakikat bakımından bir havas-avam (seçkinler-sıradanlar) ayrımının bulunduğu sonucunu çıkarmaz.

Edebî metinlerden alışıktığımız akıcı ve etkileyici dilin, bütün analitik derinliklerine rağmen, bu tür akademik eserlerde eksik olduğuna işaret etmek gerekir. Bu bakımdan, analiz ve inceleme bakımından başarılı olan eserin soğuk ve yavaş yol alan bir dille yazıldığını, bunun da okurun zihninde, bölümler arasındaki ilişkilerin sürekli korunmasını son derece zorlaştırdığını belirtmek gerekir.

Kitabın en önemli yanı, bir iddiasının bulunması ve bu iddianın bütün kitaba yayılmış bir dizi argümanla tahlil ve ispatını içermesidir. Buna göre dünyevi koşullarda, akıl ve dile referanslarla gerçekliğin tatmin edici nedenlerinin bilgisi veya “tek neden”in kendisini kavramak olarak hakikate erişmek olanaksızdır. Böylesi bir erişim, İbn Sînâcı anlamıyla ruhun bedenden soyutlanmasını gerektiren oldukça kişisel bir durumdur. Öte yandan bu dünyada var olmanın hem zihinsel hem de bilgisel gereksinimleri bulunmaktadır ve hakikatle olmasa da, ortak olan bir unsurla, dille bunların karşılanması gerekir. Böylece Ömer Türker, bütün zihinsel sınırları zorlayarak kesin veya genel geçer bilginin olanaklarını analiz etmektedir.

Muhammet Özdemir